

Violència de gènere: cases d'acollida, separació subjectiva i maternitat maltractada

Gemma Cánovas Sau

Resum

La violència vers les dones és un tema complex, hi intervenen una multiplicitat de factors i cal comptar també amb la subjectivitat que pertany a cada dona afectada, l'experiència de les dones que arriben a les esmentades cases d'acollida, reflexa una situació particular dintre del mosaic situacional que com saben abarca tota mena de contextos, edats, àmbits socioculturals, etc.

Les dones de les cases d'acollida pertanyen, majoritàriament, a un sector de la població femenina amb menys recursos econòmics, moltes vegades de caire familiar. He conegut dones que han sortit de la seva vivenda sense res, literalment, ja que fins i tot a alguna li havien destruït els papers (carnets, llibre de família...) que també formen part de la identitat d'una persona.

L'objectiu d'aquest treball, no és entrar en el concepte —discutible— de la conveniència que una dona hagi d'abandonar la seva vivenda —hi ha opinions diverses— és un punt de partida per obrir debat en una qüestió al meu entendre essencial en el procés previ i també posterior a posar límit a situacions de maltractaments: la distància interna. Les dones que pateixen maltractament per part de la parella majoritàriament són mares. Quan es parla als mitjans de comunicació de la problemàtica d'aquestes dones i també en els fòrums en què es fa debat, l'aspecte que fa referència a la posició subjectiva en relació a la maternitat queda si més no esvaït.

L'exercici de la maternitat —idealitzat però poc reconegut i valorat com cal des del discurs social— queda malmès quan una dona es troba vivint en circumstàncies en què ha perdut els referents de la seva identitat, aliena en el domini exercit per l'altre.

La dinàmica d'una relació de parella —pensant— des d'un punt de vista genèric, canvia —i això tothom ho sap— quan neix el primer fill o filla. Passar dels dos als tres no és un pas gens fàcil. El tòpic que un fill pot ajudar a salvar o enfortir un vincle de parella desapareix davant d'un moment en què l'espai d'ocupació afectiva vers l'altre es veu significativament reduït.

Violència vers les dones: perspectives teòriques i modalitats d'intervenció

Sabem que la vida per a qualsevol ser humà té diferents moments que impliquen pèrdues: des del naixement, en el mateix vincle que s'estableix amb un altre, amb el desig de l'altre, desig sense el qual és impossible constituir-se com a subjecte. En el cas de les nenes aquest vincle amb la figura materna té característiques específiques.

Diu Lemoine: «[...] la relación con el espejo en el que se mira la niña a través de su madre no finaliza en realidad nunca. A diferencia de lo que ocurre en el caso del niño, para la niña no hay júbilo ante el espejo, puesto que en ella no habría sido sólo una asunción o construcción de sí misma a partir de la imagen corporal, sino también una *captación* (en el sentido de captura) [...]. “La niña entra en el espejo y no sale nunca de él.”» Diu aquesta autora, «[...] el yo ideal que ve su madre es ella misma [...]». És interessant que puguin fer-se investigacions i reflexions al voltant de les variables que intervenen en els processos d'identificació i diferenciació mare-filla i com poden aquests influir en determinats vincles de parella.

Unes experiències obtingudes en tres cases d'acollida d'arreu de Catalunya (concretament a Girona, Tarragona i Granollers) a on el marc de treball es va plantejar, en un inici, com una intervenció de caràcter sòcio-sanitari per tractar de prevenir el contagi de malalties de transmissió sexual (i en concret la sida). En els tallers periòdics amb les dones en els que hi assitien una metgessa i una psicòloga clínica, varen comprovar que emergien continguts que s'allunyaven aparentment dels objectius previstos: les dones volien parlar d'altres temes: situacions viscudes, relacions amb els fills, com plantejar el seu futur... així que el títol genèric del treball del grup va passar a ser: *cuidar-se*.

A cada grup hi havia present una minoria constant de dones immigrants (estrangeres) amb unes arrels culturals molt diferents a les del grup en conjunt (dones amb matrimoni pactat, països en què

la llei de forma explícita atorga al marit un paper predominant i la dona està situada com una menor d'edat permanent). I només el fet de donar el pas de reunir-se amb altres dones per parlar ja era tot un gran pas, algunes no podien fer-ho o trigaven en incorporar-se.

A partir d'aquesta definició, les dones anaven expressant les seves vivències que venien a configurar més enllà de la diversitat, a confluïr en alguns d'aquests conceptes:

Majoritàriament deien haver patit vivències d'*humiliació* permanent per part de la parella.

Així paraules freqüents que anaven apareixent a les sessions i per tant carregades de significació en relació a les seves vivències eren: control, domini, anul·lació... Expressions tals com: «jo no era jo», «anava absent, com zombi... per la vida» també apareixen amb freqüència.

El concepte proposat de *cuidar-se*, anava caminant en paral·lel a l'evidència de la manca d'atenció a sí mateixes que havien anat patint de forma progressiva; en altres paraules: l'evidència de la *alienació* a l'altre, a l'home en qüestió.

Malgrat això va permetre que donessin el pas de posar fi a la vivència destructiva quotidiana.

En alguns casos l'afany de protegir als fills (moneda de doble cara, exemple, mare de nena que volien casar amb un parent), en altres algun tipus de resort que les conduïa a una possibilitat de voler recuperar la dignitat perduda durant tant temps, orientació oportuna de l'exterior, etc.

Les dones de les cases d'acollida tenen en comú haver posat distància física amb l'home agressor. També sabem que posar *distància física* pot ser necessari en certs moments però no suficient quan a nivell intern el vincle no s'ha dissolt, ni tan sols de vegades de forma parcial. Per tant no es pot parlar del fi de l'alienació.

En qualsevol separació de parella, per civilitzada que sigui, quan s'estan repartint els mobles, els objectes, arreglant els aspectes legals, la custòdia dels fills, etcètera, el dol per la pèrdua del projecte de família frustrat acostuma a aparèixer més tard, quan les coses materials podríem dir que estan arreglades. De vegades la gent s'estranya, i més en aquesta època en què es neguen les pèrdues i es tapen amb fàrmacs, que al cap de molt temps algú estigui tenint malsons amb el que va ser el seu marit, o se senti trist quan per fi sembla que ha trobat la pau: es tracta de l'elaboració de la pèrdua.

Desvincular-se afectivament d'algú no necessàriament va de la mà d'allunyar-se'n. Això és el que vàrem constatar en el treball amb les dones en aquests centres. Posar distància interna, separar-se

internament requereix un procés particular que connecta a la vegada amb altres moments de separació al llarg de la vida de cada dona. Procés que es fa molt més costós quan manca el *lloc* intern.

Exemple: Una dona en una sessió parlava del grau a què havien arribat en l'adaptació i la por a la parella, deia així, «hasta su mirada me perturbaba, aunque no dijera nada, sólo mirarme a los ojos me echaba a temblar [...]». Quan s'aproximava el moment del seu judici, ella deia que si ell hi anava i l'havia de *veure* no es creia capaç de parlar. Vàrem estar treballant llavors aquest element pulsional que es posava en joc a través de qüestionar el poder que ella inconscientment li estava atribuint més enllà de la crua realitat. Finalment, va poder anar al judici i dir tot el què pensava i la presència d'aquell home no va aconseguir anul·lar-la com a subjecte. Aquesta va ser una gran conquesta personal per a ella que també va servir per animar a les altres dones en situacions similars.

Els dols

És freqüent escoltar queixes en els grups al voltant del patiment viscut, acompanyades d'una intensa preocupació per resoldre aspectes materials que els permetran reconstruir el què es pot anomenar la seva «vida social»: busca feina, buscar pis, que no les trobin, en quina situació quedaran els fills, preocupacions legítimes i necessàries però que actuen —sinó s'intenta establir un espai entremig— com un tap que pot obtenir la possibilitat de reflexió al voltant del seu procés vital:

No hi ha un procés estàndard per tractar d'elaborar les pèrdues, cadascú en funció de la seva estructura de personalitat, els seus recursos interns, etc. ho fa com pot, però en aquest tipus de situacions és fonamental que s'ajudi a les dones a *prendre perspectiva* a molts nivells: com a subjectes socials i també des de la seva subjectivitat.

No totes les dones que arriben a les cases o pisos d'acollida se separen definitivament de les seves parelles, hi ha un tant per cent que torna, i un altre tant per cent potser més petit que s'hi queda. El treball psicològic a fer amb les dones ha d'anar més enllà de la transmissió d'uns referents, cal prioritzar l'*escolta* respectuosa, alhora que la informació i l'acompanyament en un moment crític de la seva vida, però que a la vegada pot marcar un abans i un després a nivell simbòlic. La llar a on viuen no és la seva de sempre però pot també, si han arribat allà, metaforitzar la recerca que els cal un *espai propi*.

¿Com es pot explicar que després de reiterades humiliacions, la dona senti que trontolla fins el punt de posar-se en perill de nou, sentint-se arrossegada per aquest altre que la destrueix? Sabem per algunes notícies i recull de casos que dones amb processos de separació que han atravesat moments molt difícils, un dia fan una «relliscada», inexplicable des de el punt de vista lògic, «ell va trucar amb veu serena i va dir-li que volia parlar amb ella i donar-li uns objectes personals [...]». «Em va fer pena i vaig anar-hi, era una trampa, em vaig sortir pels pèls[...]». Altres no van tenir sort, van perdre la vida.

L'home protagonista de les agressions, capta quan la dona segueix *emocionalment captiva* encara que ja estigui separada oficialment d'ell i per tant la figura d'*amo* té encara la seva raó de ser. Cal deixar d'ocupar el fals lloc d'*objecte* per passar a ser *subjectes*.

L'elaboració dels dols

La pèrdua de la família ideal.

La pèrdua d'una visió de forma de viure amb parella..., dona de..., dona casada..., dona amb xicot...

Una dona sense home no és res, no fa res, (dones actuals aparentment modernes parlen de l'herència materna que les impulsa a buscar un home de forma desesperada per sentir-se algú a la vida).

La pèrdua d'il·lusions cercades des de la convivència o casament, ell canviarà..., ell en el fons m'estima..., ell està malalt..., ell és el pare dels meus fills... (Que alguns homes puguin recuperar-les no implica que la dona quedi pendent, bloquejada, esperant el canvi d'ell, elles han de seguir el seu camí.)

Moltes d'aquestes dones s'han trobat amb poc recolzament per part de les seves famílies d'origen, el que les situa en una posició d'alt risc (caldría esbrinar més sobre això: reaccions dels familiars propers).

Pèrdua de la casa: entorn habitual.

Pèrdua de l'entorn habitual (barri, poble...).

Vincles

No existeix un retrat robot de la dona maltractada, la dona per exemple, que apareix sovint als mitjans de comunicació, cal tractar de trobar punts en comú, però també saber que, donades una conjunció de variables, la dona pot trobar-se

sostenint una funció de suport de l'altre per mitjà d'acoblements fantasmàtics: (pel·lícula *Te doy mis ojos*) difícil de dissoldre si no s'analitzen els aspectes emocionals implicats, paral·lelament a mostrar les claus *patriarcal*s que participen en els coneixements.

Per facilitar que les dones elaborin les separacions, cal tenir en compte un nivell preventiu i també la direcció del tractament de les que ho necessitin (aclarint que no totes les dones necessiten tractaments psicològics individuals. Algunes dones en treball poden parlar de temes que de forma individual no apareixien i a l'inrevés)

Afavorir l'expressió dels següents continguts:

1. Elecció de parella: per què aquell home en concret i no un altre. Com es va produir l'etapa prèvia a la relació, què li va atraure. Les *intuïcions* negades.
2. Què els pot recordar aquest tipus de vincle en relació a la seva història personal (missatges familiars).
3. Pensar en les repeticions: hi ha dones que han tingut vàries parelles maltractadores.
4. Parlar del model femení que han rebut des de la infància (exemple, dona que la seva mare també havia marxat de casa amb els nens: model femení: *agredida-lluïtadora*)
5. Afavorir l'expressió dels missatges directes o subtils rebuts que han estat filtrats i han pogut portar a suportar situacions inadmissibles per la pròpia dignitat. Ex. «aguantar tot pels fills» o «sense mi ell no és res» autèntiques *sentències* que actuen en l'inconscient femení.

La verbalització, posar en paraules les seves pors, fantasies, etcètera, afavoreix la *prevenció* dels anomenats tècnicament *actings* i *passatges al acte*, dones que els costa pensar abans d'actuar i això pot conduir-les a camins autodestructius no controlables: autolesions, cerca inconscient de situacions de risc...

Si la dona no dedica un temps de reflexió subjectiva a analitzar aquestes variables les possibilitats de repetició augmenten considerablement. Es tracta, que al marge del treball de reinserció social, i l'adopció de mesures concretes i legals que les puguin protegir amb més eficàcia, les dones entenguin que no sempre els actes van lligats únicament a la voluntat racional, sinó que cal escoltar també la dimensió de la seva *posició subjectiva*. Els malsons i angoixes nocturnes a les cases parlen d'aquest elevat *malestar intern*.

No recordar la història implica estar abocat a la repetició, aquesta frase utilitzada sovint en política és aplicable a les dones que han patit maltractament i del que es tracta precisament és de crear condicions que afavoreixin que puguin apropiarse de la seva vida.

L'exercici de la maternitat

Ja des de l'embaràs, la dona ha d'anar-se situant en el nou estat que produeix modificacions subjectives importants, la libido està ocupada en anar fent un niu psicoafectiu pel nadó. Fins i tot quan hi ha fortes ambivalències o rebuig respecte l'embaràs, el psiquisme de la dona està en un altre disposició. Sabem que la història d'un ser humà comença des de la concepció del món psíquic, abans del naixement. Les vivències, expectatives, pors, ideals... de la parella i fonamentalment de la mare aniran teixint un conjunt de significacions prèvies a l'aparició real del nen o nena.

Molts fills de dones que pateixen maltractaments han estat concebuts en situacions de crispació, agressions verbals i/o físiques.

Graciela B. Ferreira en un document distribuït l'11 de Desembre del 2003, escriu sobre estudis portats a terme per la OMS: *quedar-se embarassada a nivell mundial suposa per les dones: un augment significatiu de ser víctimes del company (parella) i constata que és l'etapa on comença o s'intensifica el maltractament.*

L'OMS informa que la violència envers la dona té un impacte negatiu en la maternitat. Segons un estudi de tres anys respecte una població de dues mil tres dones hospitalitzades a Houston i Boston (EUA) el maltractament durant l'embaràs fou un factor d'incidència en el baix pes al néixer (4 vegades) infeccions, anèmia, complicacions en part i postpart.

No existeix un únic perfil de l'home maltractador però sembla que hi ha alguns trets bastants freqüents, un d'ells lligat a que l'exercici del control i afany de possessió de la dona passa per suportar malament l'atenció i afecte que aquesta pot dedicar a un altre que no sigui ell (l'existència del fill com a ferida narcisista). L'aparició d'un *tercer* —en aquest cas un fill— desencadena i agreuja les tendències agressives de molts homes envers les dones. Això té un efecte doblement destructiu en el món emocional de la parella, ja que pateix com a dona i a més com a mare. Son dones, mares *maltractades*.

Quan una dona està embarassada i està sentint angoixa, tensió, menyspreu..., el seu estat físic

i afectiu es desestabilitza i també arriben els efectes negatius al fetus, són sensibles a l'estat anímic de la mare i a l'entorn.

La dona que pateix maltractaments durant l'embaràs té més possibilitats de tenir un part prematur, problemes en la recuperació postpart, etcètera el qual afecta l'inici de la construcció del vincle amb els fills ja que impregna la prehistòria a la que em referia abans.

Malgrat aquest agreujament de la dinàmica de la relació, moltes dones maltractades tenen més fills: segon, tercer... o més. Quan elles fan referència als seus embarassos, diuen amb freqüència que o bé han estat concebuts en moments de «reconciliació» en el que l'home en qüestió prometia no tornar a tenir les actituds hostils (alguns analistes anomenen «lluna de mel») o bé en actes sexuals mantinguts contra la voluntat o el desig de la dona: violacions... aquí també hem de considerar aspectes que poden tenir a veure amb: l'accés a la maternitat com a garantia de consolidació d'una identitat femenina plena. El que pot portar a moltes dones a buscar compensacions en els fills davant el desert afectiu que li proporciona l'home. Són les cuidadores no cuidades. Les dones com a col·lectiu arrossegueu dèficit afectiu (C. Alborch, 1999). Frases com: *per ells visc, només m'importen els meus fills*, són un reflex del què estem parlant.

També en alguns casos, pot produir efectes de signe advers entorn dels fills, la dona creu que els petits són els causants del malestar en l'home i tracta, per a complaure'l apartar-los del seu costat tant com pot; deixar-los en mans d'àvies, veïnes... fins a arribar a la desatenció del nen amb la conseqüent culpabilitat o bé expressar hostilitat envers els fills quan en realitat va dirigida a la parella.

Una dona anys després d'enviudar deia: *la major part de bufetades que s'emportava el meu fill eren degudes a la irritabilitat que em produïa el maltractament rebut pel meu marit que em feia perdre la paciència aviat.*

Hi ha homes que maltracten també directament als fills (físicament i verbalment). D'altres que maltracten a la parella però en la relació quotidiana amb els seus fills es comporten d'una manera bastant, podríem dir acceptable, sempre que estableixin una relació dual, és a dir: que ella surti de l'escena. No suporten la triangularitat. Exemple: ell s'emporta els fills al restaurant i no avisa a la dona.

Però encara que d'aquests pares podem potser «salvar» aspectes de cara a cuidar un procés evolutiu que necessita de metàfores que permetin identificacions, especialment en el cas dels nois.

Hi ha un principi general: *tot fill o filla de mare maltractada també és subjecte de maltractament ja que capta el malestar que impedeix a la dona l'exercici saludable de la maternitat.*

Les repercussions psicològiques a curt i llarg termini d' haver estat testimoni del patiment d'una mare en mans de la seva parella és constatable i s'observa freqüentment en el tractament d'adults amb històries infantils d'aquesta mena.

Les dones i els seus fills

Escoltant a les dones que es troben en casos d'acollida parlant de les seves vivències anteriors a la separació, apareix amb freqüència el testimoni de com han estat aparentment cuidant als fills; en el pla material: donant el menjar, portant-los a l'escola, etcètera. Però que una altra dimensió *no hi eren presents*. Són les mares invisibles, banyen als fills cada nit de forma mecànica amb la mirada perduda, van pel carrer segons diuen com a *zombis* sense escoltar el que expliquen els nens, sense saludar a qui les saluden perquè ni tan sols els veuen.

Frases dites després d'un temps d'adequació: «ara sí que gaudeixo de la maternitat, estic de veritat amb ells, la meva filla em mira i noto que la veig diferent», etcètera. Abans estava físicament amb els nens però en el fons no hi era, estava obsessionada pensant com vindria *ell* a la nit, quin motiu trobaria per fer-la sentir miserable.

(En algunes sessions de grup en aquestes institucions, les dones venien amb els nens si eren petits perquè se sentien els plors i elles no podien concentrar-se en la dinàmica del grup, així que vàrem optar per incloure la maternitat a la dinàmica del treball i aquest també era un acte simbòlic.)

Qualsevol relació singular d'una mare amb els seus fills té una multiplicitat de colors, de moments. Per una dona el fill o filla pot ocupar una posició central a la seva vida, jugar el paper de *suport* de l'existència. Quàntes dones separades, en situacions diríem estàndard no relacionades amb violència senten que l'únic *motor* que les empeny a seguir endavant és la seva funció materna, quan tot sembla que s'enfonsa queden els fills. Però per una altra banda, com en la doble cara d'una mateixa moneda, el motor es converteix en càrrega feixuga: «si em casés ara no tornaria a tenir fills», hi ha pacients que senten qüestionada la *seva existència*. Escoltant a mares frustrades de com ha estat la seva vida, trobem frases com: «he aguantat pels meus fills», o com una mare, dona maltractada, que tenia cinc fills, de quatre pares: «no m'agraden els nens»

i mentre donava el pit al més petit em manifestava les seves idees depressives desitjant morir al sentir-se degradada també, per l'actual parella, tal i com li havia passat amb les anteriors.

La *càrrega*, el malestar de les dones que són mares, arriba a ser el *malestar* dels propis fills. A la dona se l'instrueix a ser bona educadora, si les coses en els fills fallen, és que ha fallat la mare, se la posa en qüestió des de diferents àmbits, clar sempre la culpa la tenen les mares. Quan es pot se'ls treu la capacitat d'exercir, fins i tot des d'àmbits professionals aparentment prestigiats: en el món laboral està mal vist que una dona pugui prioritzar en determinats moments l'atenció als fills però el què passa més inadvertit és que una mare *arrossegant malestar propi* no pot exercir adientment la seva funció que evidentment va més enllà de les tasques quotidianes de caràcter pràctic que poden ser compartides amb algú. Tractant d'escoltar a les dones també cuidarem als infants.

Fragment clínic

Dona maltractada psicològicament per la parella, comentava, que en quedar-se embarassada de la primera filla (en tenia dues) es van incrementar les desqualificacions; ella sentia que tot ho feia malament tant a nivell domèstic com en altres àmbits. Progressivament va anar deixant de sortir amb ella al carrer a passejar-hi, es passava gairebé tot el dia tancat a la seva habitació escoltant música o tocant els instruments mentre ella havia de fer-ho tot. Anys després, ja que es van produir moments d'aparent reconciliació, en un dels quals va néixer la segona filla, es van separar. L'ordre judicial va permetre que ell estigués els caps de setmana amb les nenes: les portava a un local al carrer, amb dolentes condicions higièniques dormint al mateix llit amb totes dues i fumant haixix contínuament en la seva presència. La dona va lluitar contra aquestes condicions a les visites i se la va declarar *rebel* amb possibilitat d'anar a la presó per incompliment de la llei.

Repercussions emocionals en els fills

Cal diferenciar el tipus de repercussions que poden donar-se en els fills en funció del seu *sexe* i edat. Les nenes capten una imatge degradada de la mare com a dona, que requerirà ser elaborada posteriorment en profunditat per tal d'evitar que quan siguin grans reproduixin el mateix esquema.

Exemple: dona en una casa d'acollida de Girona, filla de maltractada: repetició seqüència. No és suficient amb que la dona pugui transformar posteriorment la seva vida, en quant a allunyar-se del maltractador, cal fer un altre treball més profund.

Els nens ho tenen també difícil: si es posen de banda de la mare, trontolla la seva identitat masculina, si s'identifiquen amb el pare, tornen a ser maltractadors. Cal que puguin tenir a l'abast altres models masculins més enllà del pare (persones de la família, tutors, etcètera) i que la mare trenqui la por de veure reproduïda la imatge del marit en ells cada cop que facin alguna cosa que els pugui recordar la seva actitud.

Hi ha fills i filles que maltracten a les mares i això apareix com un símptoma del greu malestar a la llar. Exemple: el nen pega a la mare, la insulta i la mare veu amb impotència reproduïda l'escena perquè li manquen forces per posar límits o utilitza camins poc adients.

Els fills de dones maltractades pateixen el *buit de mare*, concepte que fa referència a la manca dels efectes de la posició materna subjectiva —que no s'ha de confondre amb certes funcions de tipus material i d'ordre pràctic— que permeti *relacionar-se* per mitjà de l'acompanyament, la contenció i l'afecte.

Moltes dones que han patit maltractaments hauran de fer un procés de *selecció* de la imatge paterna, aprofitant el que pugui trobar-se de bo. Una nena filla de mare maltractada, només va poder trobar de positiu en el seu pare, que sabia tocar bé un instrument musical i això va possibilitar una *reconstrucció* parcial que a nivell psíquic era necessària per restaurar l'afecte de certes vivències traumatitzadores. En altres casos prescindir totalment de qualsevol contacte quan es posi en perill la integritat física o psíquica dels infants (agressions, violacions, abandonament...). Cal un nou reglament jurídic que pugui analitzar si un pare està en condicions d'efectuar visites periòdiques als fills sense un context que garanteixi la seguretat dels menors.

Símptomes indicatius de patiment emocional en fills de dones maltractades:

Els fills presenten amb freqüència: irritabilitat, aïllament social, trastorns de la son, fracàs escolar, dispersió, inapetència, al·lèrgies cutànies... Apareixen sovint com a signes que encobreixen aspectes depressius de la seva personalitat.

Quan una dona que pateix o ha patit maltractament ens diu: «els meus fills no han de saber-ho, perquè tot passava a darrera d'ells» —no és així— els fills sempre capten el malestar de la parella i especialment el matern. Els símptomes parlen d'això i algunes vegades les repercussions són a llarg termini, adolescència o vida adulta.

Conclusions

Les dones que pateixen maltractament no gaudeixen de la seva vida i per tant de la seva maternitat. L'acció continuada que implica un intens malestar amb la conseqüent pèrdua de valoració personal, degradació de la pròpia identitat, aïllament social, etc. repercuteixen en la construcció dels vincles.

Les accions de prevenció i/o tractament de les persones implicades han de tenir en compte aquesta autèntica dimensió del problema ja que només així es definiran línies d'actuació no superficials.

Cal per tant proporcionar a les dones en aquestes situacions un conjunt d'eines que permeten predefinir la seva posició com a mares paral·lelament a la construcció de l'espai intern que transita per la valoració personal com a subjectes. Dissoldre idealitzacions perilloses envers la relació materno-filial, prendre consciència dels seus límits (els fills no són propietat de ningú), i alhora descobrir o recuperar les satisfaccions de l'exercici de la maternitat.

Gemma Cánovas Sau

Villarroel, 204 àtic 1a

08036 Barcelona

Tel. 93.321.19.39

www.gemmacanovassau.com

Bibliografia

- ALBORCH, C. (1999). *Solas*. Madrid: Temas de Hoy.
— (2002). *Malas*. Madrid: Ed. Aguilar.
BLEICHMAR, D. (1988). *La sexualidad femenina*. Buenos Aires: Ed. Paidós.
— (1985). *El feminismo espontáneo de la histeria*. Madrid: Ed. Siglo XXI, 1991
BOWLBY, J. (1999). *Vínculos afectivos: formación, desarrollo y pérdida*. Madrid: Ed. Morata.
CÁNOVAS, G. *Demanda, función materna y posición femenina*. Convergencia Lacaniana de Psicoanálisis, Barcelona. Ponencias publicadas del Congreso, 1997.
— «La maternidad como mandato» *Revista Mujer y Salud*, nº 9, Barcelona: CAPS, 2002

- (1995). *Niños difíciles*. Col. Tu Hijo, Barcelona: Planeta-RBA.
- CANOVAS, G -BAYO, R. (1995). *Padres separados*. Col. Tu Hijo Barcelona: RBA- Planeta.
- FERREIRA, G.B. (1989). *La mujer maltratada: Un estudio sobre las mujeres víctimas de la violencia doméstica*. Buenos Aires: Ed. Sudamericana.
- (2003). *El impacto de la violencia en el embarazo*, Ajuntament de Barcelona. Circuit Barcelona contra la violència vers les Dones; III Sessió de Treball, Barcelona, Desembre 2003.
- MICHELENA, M. (2002). *Un año para toda la vida*. Madrid: Ed. Temas de Hoy.
- SAU, V. (1995). *El vacío de la maternidad*. Barcelona: Ed. Icaria
- STERN, D.N. (1999). *El nacimiento de una madre*. Buenos Aires: Ed. Paidós.
- TUBERT, S (1991). *Mujeres sin sombra, Maternidad y Tecnología*. Madrid: Ed. Siglo XXI
- (1988). *La sexualidad femenina y su construcción imaginaria*. Madrid: Ed. El Arquero.